

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, професора Возного І.П. про дисертацію Непомящих Віталія Юрійовича «Білгород Київський (X – перша половина XIII ст.)», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.04 – археологія

Дослідження історії Давньоруської держави, зародження первісних ознак української народності складає одну з найбільш цікавих і важливих проблем вітчизняної історичної науки. Немає сумнівів у тому, що історія Давньої Русі вимагає все дальшої і глибшої конкретизації досліджень. Наслідки та висновки конкретно-історичних досліджень, складуть мозаїчне, яскраве й добре фондоване полотно історії далекого минулого. Особливо потребують уточнення, а то й перегляду, урбаністична історія Київської держави. Одним із важливих опорних пунктів на південно-західних підступах до Києва було місто Білгорода, яке в усі історичні епохи завжди перебувало в центрі подій разом зі стольним градом. У цьому контексті дисертаційне дослідження В.Ю. Напомящих являє собою значний інтерес, оскільки присвячене характеристиці широкого спектру проблем, окремо взятого міста давньоруської доби, а саме Білгорода Київського.

Дисертаційне дослідження В.Ю. Напомящих присвячене актуальній у науковому відношенні проблемі. Можна погодитись з автором, який наголошує на важливості систематизації та інтерпретації накопичених у наш час матеріалів по вивченню Білгорода Київського та його округи в давньоруський період.

Структура дисертації В.Ю. Напомящих є достатньо традиційною. Вона складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел і літератури, досить солідного ілюстративного матеріалу. Також потрібно відзначити, що основні положення дисертаційного дослідження знайшли чітке відображення в авторефераті.

У роботі вводиться в обіг невідома або маловідома інформація щодо пам'яток регіону. Значною мірою вона базується на використанні матеріалів, опрацьованих та здобутих автором у ході багаторічних розшуків, як у співавторстві з колегами-археологами, співробітниками Інституту археології НАН України, так і самостійно.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період з X по XIII ст. – досить тривалий відрізок часу, який автор розподіляє на кілька етапів. Вони відрізняються внутрішнім змістом, що обумовлено змінами в соціально-економічному, політичному та адміністративному становищі в регіоні, проте органічно пов'язані між собою загальним змістом історичного процесу. Періодизація, розроблена на підставі використання регіонального матеріалу – важливий момент дослідження та заслуговує окремої уваги. Загалом, заслугою здобувача є створення цілісної картини генези археологічних пам'яток регіону протягом всього означеного проміжку часу. Серед іншого, автор торкається і проблем історичної долі регіону з другої половини XIII ст. – періоду майже недослідженого, хоча не зосереджує на цьому уваги, що пов'язано з обмеженістю джерел цієї епохи.

У дисертації В.Ю. Непом'ящих чітко визначено актуальність, об'єкт, предмет, хронологічні межі, мету, і завдання дослідження, його наукову новизну. Заслуговує на увагу безпосередній зв'язок запропонованої роботи з дослідженнями, які проводилися в рамках наукової теми Відділу давньоруської та середньовічної археології ІА НАН України «Матеріальна основа давньоруської цивілізації: археологічна карта південноруських земель IX – XIII ст.» (2012—2016 рр.) державний номер реєстрації 0112U001423.

Представлена дисертаційна робота являє собою зразок об'єктивності й неупередженості щодо порушеної проблеми.

Вже перший розділ дисертації («Джерела, історіографія та методика досліджень») справляє позитивне враження своєю ретельністю і якістю опрацювання матеріалу. До позитивних моментів слід віднести використання, аналіз та взаємопорівняння автором значної кількості писемних та археологічних джерел, що містять у собі цікаву інформацію й безпосередньо стосуються окресленої в дисертації проблематики. Це дало можливість В.Ю. Непом'ящих у подальшому прийти до оригінальних висновків.

Значний інтерес становить другий розділ «Історична топографія.», який відзначається новизною та змістовністю. В ньому здійснюється ретельний аналіз археологічних матеріалів, накопичених у ході досліджень міста у XX –

на початку XXI ст. На підставі цього аналізу встановлюються основні етапи розвитку Білгорода Київського, реконструюється його соціально-топографічна структура. Треба відзначити, що переважна більшість розглянутих матеріалів до сьогодні не була предметом фахового вивчення. Автор детально аналізує різноманітні гіпотези початкової історії міста. Картина генези міста, відтворена дисертантом, виглядає достатньо обґрунтованою та переконливою.

Досить ґрунтовно, на основі еволюції оборонних споруд автор виділяє етапи формування давньоруського міста, характеризує найбільше досліджені культові споруди, розглядає околицьні райони Білгорода, які не розроблялися попередніми дослідниками.

Змістовним є також третій розділ, присвячений характеристиці особливості забудови та поховальних пам'яток. В.Ю. Непом'ящих цілком аргументовано характеризує житлові, ремісничі, промислові та господарські споруди, детально реконструює забудову та типи планування території міста.

Найінформативнішим є розділ 4 «Речовий комплекс», в якому подається характеристика побутовим речам зокрема керамічним виробам, предметам з чорного та кольорового металів, скла, каменю, кістки тощо. Всі ці артефакти виступають у ролі хронологічного індикатора для датування того чи іншого об'єкту, а також характеризують види діяльності, якою займалися білгородці протягом всього історичного розвитку давньоруського міста.

Не викликають заперечень та сумнівів і логічно аргументовані (з виваженими акцентами та послідовним викладом) висновки дисертанта. Вельми імпонуючим є чіткий перелік положень, які виносяться на захист, і які дійсно носять проблемний, дискусійний та новаторський (в руслі сучасних історичних концепцій та інновацій) характер. Увесь зміст дисертації засвідчує, що В.Ю. Непом'ящих визначив, глибоко і всебічно дослідив існуючі на сьогодні основні напрямки наукових студій з виділеної проблематики дослідження.

Можна відзначити значну інформативну цінність додатків як органічної складової частини роботи.

Основні результати дослідження опубліковані дисертантом у наукових статтях та тезах доповідей, апробовані на багатьох наукових конференціях, у тому числі – міжнародних.

Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Дисертація оформлена у відповідності з встановленими для такого роду досліджень вимогами.

Поряд з цим потрібно звернути увагу на окремі огріхи, котрі зустрічаються в тексті дисертації, і висловити деякі побажання.

Структура дослідження в цілому продумана, охоплює весь комплекс основних, найбільш актуальних і гострих проблем теми. Хоча, у деяких випадках, компонування і систематизація матеріалу здаються не зовсім вдалими.

Так у вступі необхідно було детальніше подати актуальність теми, бо два абзаци тексту із загальними фразами не дають повної можливості увійти в суть проблеми.

При характеристиці територіальних меж варто було детальніше уточнити рамки округи міста, а не обмежуватися загальними фразами на кшталт «структурно підпорядковані йому синхронні пам'ятки найближчих околиць».

За наявності коротких висновків по параграфах, відсутні узагальнюючі висновки в розділах.

Говорячи про забудову та типи планування міста дисертант оминув увагою забудову сільської округи, яка є частиною міської структури.

На нашу думку висновки надто розлогі (13 сторінок). Варто було б їх більш узагальнити.

В дисертації автор згадує про «Київський путь», який був частиною великого шляху Київ – Регенсбург та стверджує, що він виник після утворення Білгорода. Але судячи з наявного матеріалу суходольний шлях міг виникнути з моменту заселення території задовго до утворення міста, і саме наявність зручної переправи через р. Ірпінь була одна з передумов виникнення Білгорода саме на цьому місці.

У другому розділі детально представлена характеристика топографії Білгорода, варто було б її використати як основу для графічної реконструкції міста.

У третьому розділі автор характеризує житлові та нежитлові споруди. На нашу думку доречно подати в додатках таблицю, в якій будуть представлені дані в якому році та розкопі знайдено те чи інше житло або споруда, матеріал виявлений в заповненні котлованів як джерело для датування, їх глибини, тип, розташування пічки тощо. Така розгорнута характеристика споруд доповнить результати аналізу наведених дисертантом.

Є огріхи в оформленні наукового апарату. Так у списку літератури при описі монографій чомусь подаються номери сторінок з яких, очевидно взяті цитати, а не загальна кількість сторінок, що вимагається згідно «ДСТУ 8302:2015. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання».

Водночас, вказані зауваження стосуються лише окремих, не ключових положень і дефініцій дисертації Віталія Юрійовича Непомящих, а отже не можуть применшити високого наукового рівня авторської концепції, яка переконливо свідчить про ґрунтовний та всебічний аналіз дослідником складної й недостатньо вивченої на сьогодні в українській історичній думці проблеми. Дисертаційна робота В.Ю. Непомящих «Білгород Київський (X – перша половина XIII ст.)» залишає враження оригінального дослідження. Дисертація відзначається новизною матеріалів і актуальністю проблематики. Вона являє собою завершене дослідження актуальної проблеми, відповідає всім вимогам вимогам щодо дисертацій і містить вагомий доробок у розв'язанні важливих і актуальних наукових проблем, відповідає «Порядку присудження наукових ступенів» і Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р., а її автор Віталій Юрійович Непомящих, заслуговує присудження йому наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.04 – археологія.

Доктор історичних наук, професор,
кафедри культурології, релігієзнавства та теології
Чернівецького національного
університету ім. Ю. Федьковича

Возний І. П.